

kiksi taidetta ei tarkastella vain taiteena eikä siihen kohdisteta arvioivaa, hyvää ja huonoa etsivää katsetta. Kulttuurihistorialle taidekin on yksi tapa jäsentää maailmaa ja yksi kulttuuriin ja elämäntapaan kuuluvien valintojen alue; niin kuin itse asiassa kaikki muutkin alueet ovat.

3. Ks. esim. *Veikko Litzen*, Kulttuurihistoria – historiaa vai kirjallisuutta? Teoksessa Taide aikansa kuvastajana. Historian perintö 6, toim. Kari Immonen (Turku 1980); Mitä kulttuurihistoria on?, Turun yliopiston historian laitos, julkaisuja No 8, toim. Kari Immonen (Turku 1981); Keijo Virtanen, Kulttuurihistoria – tie kokonaisvaltaiseen historiaan. Turun yliopiston julkaisuja sarja C osa 60 (Turku 1987); Näkökulmia kulttuurihistorian tutkimukseen. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:16. Toim. Marjo Kaartinen, Katriina Mäkinen, Leena Rossi ja Totti Tuhkanen (Turku 1993); Keskusteluja professorin kanssa. Turun yliopisto. Historian laitoksen julkaisuja N:o 28. Toim. Totti Tuhkanen, Elisa Pispala, Keijo Virtanen (Turku 1993); Monta tietä menneisyyteen. Toim. Leena Rossi ja Hanne Koivisto. Turun yliopiston historian laitos. Julkaisuja n:o 33 (1995); *Kari Immonen*, Historian läsnäolo. Turun yliopiston historian laitos, julkaisuja n:o 26 (Turku 1996); *Kalle Pihlainen*, Resisting History. On the Ethics of Narrative Representation. Cultural History, University of Turku, (Turku 1999).

JUHA MANNINEN

Aate- ja oppihistorian väitöskirjat

Professori Juha Manninen esittelee Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian laitoksen tutkimustyötä.

■ 1990-luvun puolivälissä Joensuun yliopistossa tehtiin selvitys Suomen kaikkien historian laitosten ja niiden oppiaineiden tuloksekkuudesta suhteutettuna virkavoimavaroihin. Kaikkia kriteerejä tarkasteltuaan selvitys päätyi ylimpiin opinnäytteisiin sekä totesi niistä: ”Jatkotutkintojen vertailussa Oulun yliopisto säilyttää selvän johtopaikkansa Helsingin kiivetessä kakkoseksi. Vain näissä kahdessa yliopistossa on suoritettu vähintään yksi jatkotutkinto professoria kohti viimeisten viiden vuoden aikana ... Oppiainekohtainen vertailu ... paljastaa tuottavimmaksi aineeksi jatkotutkintojen osalta Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian ...” Itse asiassa oppiaineen saattoi tuolloin joensuulaisesta selvityksestä riippumatta todeta tarkastellulla viiden vuoden aikavälillä koko humanistisen ja teologisen alan tuloksekkaimmaksi jatkotutkintojen tuottajaksi.

Selvitys jaettiin kaikille maan historian laitoksille, mutta oli tietysti odotettavissa uudenlaisia tilastoja eli sellaisia, joissa virkaesurssien erot jätettäisiin vaille huomiota. Uuden tilaston laatikin Helsingissä fil.tri *John Strömberg*. Mitään tarkoituksellista harhaanjohtamista tilastoon ei varmasti sisälly. Koska kysymys on pitkän aikavälin tilastosta, niin siihen ymmärrettävästi ei ole mahduttettu oppiaineiden perustamisajankohtia eikä niiden virkojen määriä. Tietysti tällainen tilasto antaa tulokseksi vain yhden varsinaisen yliopiston ja joukon sen jäljessä tulevia maaseutukorkeakouluja, mutta ajankohtaisvertailun mahdollistaa silti tilaston jakaminen tiettyihin ajanjaksoihin. Aate- ja oppihistoria tulee kysymykseen näistä Strömbergin esittämistä ajanjaksoista viimei-

sessä, joka käsittää vuodet 1981–95. Koska aate- ja oppihistoria perustettiin Ouluun uutena täysivaltaisena oppiaineena koko maassamme 1974 ja koska sen oppituoli täytettiin vasta 1977, niin on selvää, että tilastovuosien alkupää ei ole oppiaineen osalta vertailukelpoinen. Kestää aikansa ennen kuin perustutkintoja alkaa valmistua, jatkotutkinnoista puhumattakaan.

Joensuun selvitystä voi lyhyen, vain viisi vuotta käsittävän aikavälinsä vuoksi pitää aate- ja oppihistorian kannalta liiankin edullisena. Se ajoittui juuri väitöskirjojen ensimmäisen suuren aallon alkuun. Kun oppiaineella pienuutensa ja erikoislaatunsa vuoksi ei ole odotettavissa paljonkaan toisiin tarkoituksiin perustetuilta tutkijakouluilta, niin jatkuvasti nousevat käyrät eivät sovellu edes tavoitteenasetteluksi. Laadultaan korkeatasoisen tutkimuksen ja opetuksen edellytysten turvaaminen on tietysti ensisijainen tavoite, tutkimustilastot kylläkin tietty terveydentilan osoitin.

Strömberg esitti Oulun yliopiston aate- ja oppihistoriassa valmistuneeksi vuosina 1981–95 yhteensä vain 6 väitöskirjaa. Todellinen luku on 14. Miten tällainen heitto on mahdollinen? Pitäisikö sille viitata kintaalla?

Kun Strömberg ensimmäisen kerran julkaisi tilastonsa, niin ajattelin, että siihen aate- ja oppihistorian osalta sisältyvään olennaiseen virheellisyyteen ei tarvitsisi kiinnittää huomiota. Oikeat tiedoitan olivat Oulun yliopiston julkaisutoiminnan painetuissa bibliografioissa ja saatavilla laitokselta.

Lukiessani professori *Päiviö Tommilan* toimittamaa tuoretta varmaan monien käsissä kulumaan tulevaa teosta ”Historiantutkijan muotokuva” (1998) en kuitenkaan voinut olla hämmästyttävä. Strömberg toisti siinä virheellisen tilastonsa. Se näytti olevan matkalla tieteelliseksi totuudeksi. Jotta näin ei kävisi, on tarpeen selvittää aate- ja oppihistorian jatkotutkintotilannetta ja ehkä hieman tavoitteitakin. Oppiainehan on maassamme historiatieteiden perheen nuorin ja tavallaan myös erikoislaatuisin jäsen, joten pieni esittäytyminen voi olla paikallaan. Sivuutan tässä kokonaan oppiaineen

21 lisensiaatintutkintoa ja keskityn tavallisten historioitsijoiden keskuudessa ilmeisen puutteellisesti tunnettuihin väitöskirjoihin ja niiden taustamotivaatioon.

Verrattain hyvät mallit uudelle alalle olivat saatavissa Ruotsista. Oppiainehan perustettiin siellä vuonna 1932 Uppsalan yliopistoon, josta se on 1960-luvulta alkaen levinnyt maan kaikkiin yliopistoihin. Näkökulman tuli kuitenkin olla avarampi ja kansainvälisempi kuin Ruotsissa. Maamme filosofian toimintatapoihin tottuneelle kansainvälisyys ja pluralismi eivät olleet mitään haasteita, vaan arkikäytäntöä. Todellinen haaste oli sen sijaan siinä, että uudesta oppiaineesta ei saisi muodostua pelkkää uutta nimikettä jo vanhastaan omistetuille asioille.

Aate- ja oppihistoria tarjosi hedelmällisen risteyskohdan hyvin monilta aloilta lähteville intresseille. Sen keskeisalueisiin kuuluva tietehistoria yhdistää sitä melkein pä kaikkiin tutkimuksen alueisiin, yhteiskunnallisten ja poliittisten aatteiden historia on sekin siltoja rakentava ja ylipäänsä aatehistoriallinen tarkastelu voidaan ulottaa mitä moninaisimpiin asioihin. Oppiaineen rakenne, käsittelytavat ja ennen muuta sen aikaisemmin epätydyttävästi tutkitut tai kokonaan huomiotta jätetyt tutkimuskohteet – tiede itse ei ole niistä vähäisin – eivät salli oppiaineen sulautumista muihin aineisiin. Jo olemassaolevat historia-aineet sekä filosofia ovat silti uuden oppiaineen luonnollisia kummeja.

Joban Nordströmin naapurimaassa aloittamassa oppiaineessa valmistui sen ensimmäisten 30 vuoden aikana kolme väitöskirjaa. Jos olisin omaksunut Nordströmin tyylin ja tahdin, niin tähän mennessä oppiaineessa olisi valmistunut kaksi suomenkielistä väitöskirjaa. Nordströmin päivistä ajat ovat kuitenkin muuttuneet. Aatehistorialla on Ruotsissa tätä nykyä eri instituuteissa noin 40 tutkijan ja opettajan virkaa, 80 valmistunutta väitöskirjaa ja peräti 1 300 opintojen eri vaiheissa olevaa opiskelijaa. On mielenkiintoista verrata Oulun aate- ja oppihistoriaa ruotsalaisiin sisarlaitoksiin. Periodilla 1989–95 Göteborgissa esitettiin 11 väitöskirjaa, Lundissa 2, Tukholmassa 6,

Uppsalassa 7 ja Uumajassa 5. Tuoreimmat yksiköt, kuten teknilliset korkeakoulut ja Linköping, eivät vielä yltäneet mukaan. Oulussa vastaava luku vastaavalta ajalta oli 13.

Kukaan yksittäinen henkilö ei voi hedelmällisesti määritellä, mitä jokin elinvoimainen oppiaine tarkasti ottaen on. Siihen tarvitaan monien tutkijoiden työtä, keskinäistä kritiikkiä, kilpailua ja luonnollista valintaa. Ensin noiden tutkijoiden on oltava ole-massa. Siksi tutkimustyön vauhtiin saaminen on uudella alalla ensisijainen tehtävä, joka vasta mahdollistaa tasokkaan ja tulevaisuuteen kantavan opetuksen. On myös turha luulla, että yhden professorin kyvyt kantaisivat tässä kauas. Siksi olenkin pitänyt tärkeänä häätää tulevia väittelijöitäni ainakin joksikin aikaa tutkimuksen kansainvälisiin keskuksiin.

Väitöskirjat

Nyt oppiaineessa Oulussa tähän mennessä valmistuneiden väitöskirjojen luettelo vastaväittäjäineen on seuraavanlainen:

Olavi K. Fält, Eksotismista realismiin. Perinteinen Japanin-kuva Suomessa 1930-luvun murroksessa. *Studia Historica Septentrionalia* 5. Rovaniemi 1982. Opponentti prof. Matti Klinge (Helsingin yliopisto).

Martin Kusch, Language as Calculus vs. Language as Universal Medium. A Study in Husserl, Heidegger, and Gadamer. *Synthese Library* 207. Dordrecht/Boston/London 1989. Opponentti prof. Jaakko Hintikka (Floridan valtionyliopisto, Tallahassee).

Maria Suutala, Tier und Mensch im Denken der Deutschen Renaissance. *Studia Historica* 36. Helsinki 1990. Opponentti prof. Erika Hickel (Braunschweigin yliopisto).

Matti Lukkarila, Sininen valo. Béla Balázs ja hänen elokuvateoriaansa. *Prometheus* 11. Oulu 1991. Opponentti fil. tri Jerker A. Eriksson (Suomen elokuvataarkastamo) ja dos. Martin Kusch (Oulun yliopisto).

Manfred Bubr, Historische Vernunft. Zum Denk-Einsatz der klassischen deutschen Philosophie. *Veröffentlichungen des Historischen Instituts der Universität Oulu, Ideen- und Wissenschaftsgeschichte* 1992:1. Opponentti prof. emer. Reinhard Lauth (Münche-

nin yliopisto) ja prof. Domenico Losurdo (Urbino yliopisto).

Jukka Nykyri, Gegen den Strom. Zur Ideengeschichte oppositioneller Intellektueller in einer Welt ohne Alternativen. *Veröffentlichungen des Historischen Instituts der Universität Oulu, Ideen- und Wissenschaftsgeschichte* 1992:2. Opponentti prof. emer. Manfred Bühr (Berliini) ja prof. Pertti Karkama (Turun yliopisto).

Kari Väyrynen, Der Prozess der Bildung und Erziehung im finnischen Hegelianismus. *Studia Historica* 42. Helsinki 1992. Opponentti prof. Sven-Eric Liedman (Göteborgin yliopisto) ja prof. Juhani Suortti (Oulun yliopiston Kajaanin opettajainkoulutuslaitos).

Jouko Aho, Sieluun piirretty viiva. Psykologian perinteitä suomenmielisestä sielutieteestä kokeelliseen kasvatusoppiin. *Prometheus* 12. Oulu 1993. Opponentti prof. Mikko Korhakangas (Lapin yliopisto) ja prof. Ilkka Niiniluoto (Helsingin yliopisto).

Erkki Urpilainen, Algot Scarin ja gööttiläisen historiankäsityksen mureneminen Ruotsissa 1700-luvun alkupuolella. *Historiallisia tutkimuksia* 171. Helsinki 1993. Opponentti prof. Simo Heininen (Helsingin yliopisto).

Jouko Jokisalo, Vom Bockmist zur geschichtsmässigen Kraft. Determinanten und Wirkung der Heilsversprechen des "deutschen Sozialismus" (1933–1939). *Nordeuropäische Beiträge aus den Human- und Geisteswissenschaften* 6. Frankfurt am Main 1994. Opponentti dos. Sisko Haikala (Jyväskylän yliopisto) ja prof. emer. Kurt Pätzold (Berliini).

Vesa Oittinen, Spinozistische Dialektik. Die Spinoza-Lektüre des französischen Strukturalismus und Poststrukturalismus. *Philosophie und Geschichte der Wissenschaften* 6. Frankfurt am Main 1994. Opponentti dos. Georg Gimpl (Oulun ja Helsingin yliopisto).

Maija Kallinen, Change and Stability. Natural Philosophy at the Academy of Turku 1640–1713. *Studia Historica* 51. Helsinki 1995. Opponentti prof. Nicholas Jardine (Cambridgen yliopisto) ja prof. Simo Knuutila (Helsingin yliopisto).

Leo Levanen, Realismi ja eläytyminen. Mihail Stsepkin, Konstantin Stanislavski ja Sergei Obraztsov teatteriperinteensä luoja ja kehittäjinä. Acta Universitatis Oulensis, Humaniora B 17. Oulu 1995. Opponentti prof. Marja Jänis (Joensuun yliopiston Savonlinnan yksikkö) ja fil.tri Taisto-Bertil Orsmaa (Vaasan kaupunginteatteri).

Arja-Liisa Räisänen, Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920. Bibliotheca Historica 6. Helsinki 1995. Opponentti dos. Panu Pulma (Helsingin yliopisto).

Erkki Patokorpi, Richard Whately's Rhetoric, Divine and Argumentative. European Studies in the History of Science and Ideas 2. Frankfurt am Main 1996. Opponentti prof. Michael John Petry (Rotterdamian yliopisto).

Jussi Pikkusaari, Vaikea vapaus. Sosialidemokratian häviö kirkolle Suomen kulttuuritaistelussa. Bibliotheca Historica. Helsinki 1996. Opponentti prof. Jorma Kalela (Turun yliopisto).

Jarmo Pulkkinen, The Critique of Mathematical Logic and the Logicist Programme. The Debates between German-Speaking Philosophers and the Founders of the Analytic Tradition at the Turn of the 20th Century. Opponentti prof. Leila Haaparanta (Tampereen yliopisto). Julkaistaan kansainvälisen kustantajan toimesta.

Verrattain pitkällä on myös kolme uutta tieteenhistoriallista väitöskirjaa, mutta niihin on tässä ennenäikaista mennä. Haluttaessa luettelosta voi poistaa Dr. h.c. *Manfred Bubrin*, jolla J. G. Fichten koottujen teosten toimittajan Lauthin kiittävän lausunnon mukaan oli olennainen vaikutus "auf die Entwicklung der Philosophie in Mitteleuropa", mutta muulta osin kysymys on yksiselitteisesti aate- ja oppihistorian väitöskirjoista, tosin huomattavasti pluralistisemmassa hengessä kuin Ruotsissa. Kaikki arvolauseet laudaturista heikoimpaan ovat olleet käytössä. Kahdelta työn tarjoajalta on evätty väittelylupa, joten hylkäämisiä ei ole tullut.

Uusi oppiaine tarvitsee avauksia moniin

suuntiin. Vaikka jotkin väitöskirjat kiistatta ovat enemmän linjaa luovia kuin toiset, niin silti pyrkimyksenä on ollut koulukuntaisuuden karttaminen. Jokainen hyvää työtä tehnyt väittelijä opastaa uusia ja liittyy aikanaan oppiaineen dosenttien joukkoon. Arvokkaat työt kestävät omien ansioidensa varassa. Kansainvälisiä virikkeitä riittää moneen lähtöön ja oppimisprosessi on jatkuva, myös jokaisen yksittäisen väittelijän kohdalla, jos työn jatkuvuudelle vain löytyy edellytyksiä.

Suunnilleen puolet "ensimmäisen aallon" paristakymmenestä väitöskirjasta on laadittu kansainvälisillä kongressikielillä. Tämä on tarpeellista alkuvaiheessa. Kenties jatkossa kotimaistenkin kielten käyttöä voi lisätä. Erityisesti tämä koskee tarvetta aate- ja oppihistoriallisiin yleisesityksiin, tuoreena esimerkkinä *Pekka Isakssonin* ja *Jouko Jokisalon* Kallonmittaaja ja skinejä. Rasismin aatehistoria (1998). Vaikka Peter Lang uusine European Studies in the History of Science and Ideas -sarjoihin on tärkeä, niin myös muita kansainvälisiä kustantajia on pidettävä silmällä. Tästä on parhaana osoituksena nytemmin Cambridgen yliopistoon vakituisen kiinnityksen saaneen *Martin Kuschin* viimeinen Oulussa syntynyt ja poikkeuksellisen hyvin menestynyt kirja *Psychologism. A Case Study in the Sociology of Philosophical Knowledge* (1995), jonka kustansi Routledge.

Oppiaineen erityisasemasta kertoo luettelo vastaväittäjistä, jotka on hankittu kulloisenkin teoksen kannalta tarpeellisimmiksi katsotuista erikoistuntijoista riippumatta siitä, kuuluvatko he historioitsijoiden ammattikuntaan vai eivät. Historioitsijoita on vastaväittäjissä odotettavasti eniten, yhteensä 12. Aate- ja oppihistorioitsijoita sekä tieteenhistorioitsijoita näistä olivat professuurinsa tai dosentuurinsa nimikkeeltä Gimpl, Hickel, Jardine, Kusch ja Liedman. Muita historian aloja edustavat Eriksson, Haikala, Heininen, Kalela, Klinge, Pulma ja Pätzold. Mutta mukana on myös useampia aatehistoriaa tutkineita filosofoja, kuten Buhr, Haaparanta, Hintikka, Knuutila, Lauth, Losurdo, Niiniluoto ja Petry, kirjallisuustieteilijä Karkama, psykologi Korkiakangas, kasva-

tustieteilijä Suortti ja jopa venäjän kielen ja kirjallisuuden tuntija. Vastaavasti aate- ja oppihistorioitsijat ovat olleet vastaväittäjiä muilla aloilla.

Eri alojen edustajien yhteistyö on aate- ja oppihistorian kysymyksissä ollut Suomessa selvästi mutkattomampaa kuin muissa pohjoismaissa, vaikka profiilissamme on sekä kohottamisen että hiomisen varaa.

Kun väitöskirjat ovat luettelosta ilmenevällä tavalla ilmestyneet lukuisissa koti- ja ulkomaisissa sarjoissa, ei ole yllättävää, että maamme historiallisten aikakauskirjojen bibliografioiden laatijat tai kirjanarvostelijat eivät ole tulleet kiinnittäneeksi moniinkaan huomiota.

PS. Kirjoitin edellä olevan kaksi vuotta sitten. Ehkä voi lisätä, että sittemmin innostuin väittelemään myös itse teoksellani Feuer am Pol. Zum Aufbau der Vernunft im europäischen Norden (Frankfurt am Main 1996). Seuraavaksi väittelee Pekka Isaksson aiheenaan saamelaisiin kohdistunut rotututkimus.

TAPIO BERGHOLM

Kankea ja muodollinen

Dosentti Tapio Bergholm selostaa 19. historianmaailmankongressia, joka pidettiin Oslolla 6.–13. elokuuta 2000

■ Historiatieteiden maailman kongressi Oslolla korosti, kuinka vanhat rakenteet tuottavat pitkäpiimäistä jähmeyttä. On jo aika muuttaa kansainvälisen yhteistyön toimintatapoja, jotta tieteellinen dynaamisuus olisi tapahtuman keskeinen tunnuspiirre. Toisaalta kömpelöissä kulisseyssakin on mielenkiintoista kuhinaa. Persoonalliset paperit, uudet ja vanhat kansainväliset kontaktit, laadukas kirjanäyttely sekä kotimaisten tutkijoiden tapaamiset tekivät Oslosta matkan ja vaivan arvoisen.

Kongressin virallinen hierarkia oli selvä. Merkittävimmät esiintyjät on sijoitettu avajaisiin ja päättäjäisiin. Oslolla historiatieteiden kansainvälisen komitean puheenjohtaja *Ivan T. Berend* oli asemansa perusteella sijoittunut avajaisien paneelin puheenjohtajaksi ja päätöstilaisuuden tähtiesiintyjä oli *Eric Hobsbawm*. Norjalainen lehdistö oli kiinnostunut kansainvälisistä tutkijoista eniten juuri Hobsbawmin näkemyksistä ja persoonasta.

Arvojärjestyksessä seuraavina tulevat pääteemat (major themes), erikoisteemat (special themes) ja pyöreän pöydän keskustelut (round tables). Pääteemoina olivat näkökulmia globaaliin historiaan (Perspectives on Global History: Concepts and Methodology), vuosituhannen vaihtuminen, aika ja historia (Millennium, Time and History) sekä historian käyttö ja väärinkäyttö sekä historioitsijan vastuu (The Uses and Abuses of History and Responsibility of Historian, Past and Present).

Suomalaisten panos

Suomalaiset esiintyjät eivät olleet päässeet mukaan pääteemojen istuntoihin, mutta eri-